

R – niin kuin Rislakki

Jukka Rislakki:

Mullistusten mies. Elämää ja kohtaloita historian aalokossa. Otava 2018. 416 s. ISBN 978-951-1-32019-7.

”Yli 40-vuotiaaksi elävät vain pölkkypäät ja roistot”, toimittaja ja tietokirjailija Jukka Rislakki siteeraa muistelmansa aluksi. Fjodor Dostojevskin sanat kuvaavat sattuvasti sitä, miten vaikeaa nuoren ihmisen on suhtautua vanhuuteen.

Yhtään helpompaa ei ole mennyttä muistelevalla vanhemmalla ihmisellä, sillä nuoruuden kiihko tapaa synnyttää ehdottomimmat ja fanaattisimmat näyt. Ajallinen ja henkinen etäisyys kasvaa muutamassa vuosikymmenessä niin suureksi, ettei muistelija välttämättä niin vain tunnista vanhaa omakuvaansa. Ei auta kuin hymyillä vienosti ja muistella Winston Churchillin lausumiksi väitettyjä sanoja: ”Se, joka nuorena ei ole radikaali, on sydämetön. Se, joka vanhana ei ole konservatiivi, on hullu.”

Vuonna 1945 syntynyt Jukka Rislakki taitaa olla vähän molempia, siis ikuinen maailmanparantaja yhtä hyvin kuin elämän kouluma realisti. Painotukset ovat toki vaihdelleet elämäntaipaleen aikana kiinnostusta herättävästi.

Muistelmateoksen peruslähtökohta on se, että muistelija kertoo vain sen, minkä hän haluaa kertoa. Rislakki tekee kulttuuriteon muistaessaan paljon keskimääräistä muistelijaa enemmän, vaikka on hänelläkin rajansa. 1970- ja 80-lukujen poliittisista kuohuista olisi voinut ja pitänyt kirjoittaa perusteellisemmin. Näihin vuosikymmeniin osuvat myös ehtivän kirjoittajan uran yhteiskunnallisesti aktiivisimmat ja vaikuttavimmat vuodet.

Nuoruusvuodet heittivät Rislakin Jämsänkoskelta kuohuvaan 1960-luvun Helsinkiin ja Aatos Erkon mahtilehtitaloon. Omissa oloissaan viihtynyt ulkomaantoinittaja oli ajan hermolla ja kallistui selvästi vasemmalle monen muun 1960-luvun radikaalin tapaan. Kylmä sota kävi kuumana, eikä Lyndon B. Johnsonin ja Richard Nixonin Amerikan tekemiä vääryyksiä tarvinnut etsiä suurennuslasin kanssa. Rislakki kirjoitti kuin kuumeessa länsimaailman vääryyksistä, CIA:n vakoilujuonista ja Latinalaisen Amerikan oikeistodiktatureista.

Yhdysvallat oli roistovaltio jos mikä, muttei vain sitä. Se oli myös suurvalta, josta Rislakki löysi journalistiset ja taiteelliset esikuvansa. Sarja- ja pilakuvat yhtä hyvin kuin kanta-aottavat laulut ja kirjallisilla tyyleillä leikittelevät kioskikirjat puhuttelivat. Rislakin kirjoituskone naputti amerikkalaistyylisiä tutkivaa lehtitekstiä. Parhaat artikkelit täyttävät kirkkaasti klassikkojen lajimääritelmät. Ne pohjasivat väsymättömään lähdeyöhön, siis sellaisiin hyveisiin, joista tämänkin päivän journalistien kannattaisi ottaa mallia.

Helsingin Sanomien ulkomaantoimitus täytti 1960-luvun radikaaleista, mutta valtaa pitivät maltilliset ja konservatiiviset voimat. Päällikkötoimittajien kauhuksi palstoille tarjottiin katteetonta kehitysauskoa, hyväntahtoisia vallankumous- ja Kuuba-romantiikkaa sekä ylikerroksilla käynnystä Amerikka-kritiikkiä. Aika ajoin Rislakki oli erityistarkkailussa, mutta sensorien valppaus ja innokkuus vaihtelivat. Liberaali-lehti suvaitsi usein yllättävänkin paljon.

Useimmat lehti-imperiumin johtajista ymmärsivät kyllä, ettei länttä moukaroivassa journalismissa sinälään ollut mitään väärää tai anteeksi pyydyttävää. Washingtonin valtaeliitit saivat mitä ansaitsivat. Kaikki olisi ollut hyvin ja sopusoinnussa, jos Neuvostoliitosta olisi kirjoitettu yhtä terävästi kuin Yhdysvalloista. Kun näin ei tehty, journalistien todellisuus muuttui eriskummalliseksi, sanalla sanoen ”suomettuneeksi”.

Moskovaa aristelevassa Pohjoismaassa oli turvallisempaa katsoa kauas kuin lähelle. Asetelma selittyi itsensensuurilla, muttei vain sillä. Kansainvälinen uutisvirta toi Ludviginkadulle uutisia pääasiassa lännestä. Amerikkalaiset uutistoimistot ja suurlehdet päivittivät maansa rikosrekisteriä päivästä toiseen ja toimittivat paljastustiedot Suomeen. Neuvostoliitosta uutisoiminen oli vaikeampaa. Punaisen hämärän maassa vallitsi osittainen uutispimento, eikä sieltä aina ollut helppoa saada yhtä verevää, lukijakuntaa puhuttelevaa tietoa kuin lännestä. Itse asiassa *Helsingin Sanomilla* ei ollut Moskovassa edes omaa kirjeenvaihtajaa ennen vuotta 1975, mutta se on aivan oman tarinansa aihe.

Rislakin journalistinen sarjatuli haki uutta suuntaa 1980-luvun puolivälissä, jolloin kohtalo heitti miehen Baltiaan. Jos toimittaja oli aiemmin pauhannut USA:n kylmän sodan rikoksista, nyt hän joutui katsomaan Moskovan politiikkaa silmästä silmään. Kävi selväksi,

ettei neuvostoliittolainen imperialismi ollut amerikkalaista helläkäisempää. ”Neuvostoliitto on suuri vankileiri”, Rislakki sai kuulla viroalaisten illanistujaisissa.

Baltiasta tuli aivan kirjaimellisesti rakas: puolisoiksi löytyi latvialainen kirjailija, kääntäjä Anna Žigure (s. 1948). Kun nainen lähetettiin itsenäisen Latvian ensimmäiseksi suurlähettilääksi Helsinkiin 1990-luvun alussa, ”mullistusten miehen” piti jälleen sopeutua uuteen rooliin. Diplomaatin puolisona oli syytä harkita vähän sitäkin, mistä oli soveliasta kirjoittaa suuruuden päiviään eläneeseen Ludviginkadun lehteen.

Uuden vuosituhanen alussa Rislakki sai tarpeekseen Helsingin, Tallinnan ja Riian välillä matkustamisesta. Hän jäi lehtiyöstä eläkkeelle, muttei lopettanut kirjoittamista. Vapaa tietokirjailija asettui asumaan Jurmalan hiekkarantaidylliin, jossa hänet opittiin tuntemaan paitsi kirjoittajana myös paikallisaktiivina. Kun Latvia, Riika tai Jurmala tarvitsivat puolestapuhujia, Rislakki oli vahvuudessa.

Tietokirjailija Rislakista oli tullut jo 1970-luvun jälkipuoliskolla. Kun *Helsingin Sanomissa* ”isoveljet” hengittivät niskaan, toimittaja päätyi samaan ratkaisuun kuin moni kohtalotoverinsa: hän alkoi kirjoittaa salanimellä muihin lehtiin. Kunnianhimon kasvaessa ”senttailu” vaihtui tietokirjailuun.

Ensimmäisen kirjan aihe oli kovin arvattava. Rislakki ja toimittaja Jorma Lindfors kirjoittivat ”selvityksen” CIA:sta ”maailmalla ja Suomessa”. Kulttuurivaikuttaja Peter von Baghin tilaaman teoksen lähde pohja jäi epätasaiseksi. Kirjan kaikkia tietoja ei ehditty eikä voitu tarkistaa kuin pintapuolisesti, mutta oli tälläkin selvityksellä ansionsa: aiemmin Suomessa ei ollut tiedetty paljoakaan CIA:sta.

Rislakin toinen kirja ilmestyi vuonna 1982: *Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa*. Ajan saatossa tämä myyntimenestys muodostui kulttikirjaksi, joka on kulunut myös lukuisten historiantutkijoiden käsissä. Teos avaa lukijalle näkymän rinnakkaiseen maailmaan, omalaiseen ”Konspiratsijaan”. Tämän vakoilijoiden rinnakaistodellisuuden olemassaolo oli jo itsessään uutinen 1980-luvun alun Suomessa.

Tiedusteluorganisaatioiden tutkiminen on hidasta ja työvaltaista nykyisinkin, mutta 1980-luvun taitteessa se oli vieläkin vaikeampaa. Rislakki haastatteli syväkurkkuja, haali papereita perikunnilta ja haki arkistoja omalla kustannuksellaan vaikka maailman ääristä. Valtaosa vakoilukirjan tiedoista pitää paikkansa, vaikkei tämäkään Rislakin kirja ollut virheetön – ei sinne päinkään. Kyse ei ollut tieteellisestä historiankirjoituksesta vaan enemmänkin rönsyilevästi kukoistavasta journalistisesta suurkirjasta.

Tietokirjailijana ja historiantutkijana Rislakki nousi uudelle tasolle 1990-luvulla. Hän osui Suomen sisällissodan uudelleenarvioinnin aallonharjalle kirjoittaessaan Jämsänkosken vuoden 1918 väkivallasta, neljäkuukau-

tisesta ”kauhun ajasta”. Vuonna 1995 ilmestynyt teos raivasi osaltaan elintilaa sisällissotatutkimukselle, joka oli vahvemmin paikallista. Kun yleiseltä, valtakunnalliselta tasolta siirryttiin pitäjätasolle, päästiin lähemmäs sodan sysimustimpia puolia.

Kaksi vuotta myöhemmin Rislakki ja sukujuuriltaan suomalainen petroskoilaistoimittaja Eila Lahti-Argutina (1937–2008) julkaisivat kirjan, joka oli niin ikään ajan hermolla. *Meillä ei ole kotia täällä* kertoi Neuvostoliittoon loikanneiden suomalaisten joukkotuhosta tavalla, jonka olisi luullut kirittävän myös suomalaista akateemista historiankirjoitusta aiheen pariin. Samoin olisi voinut vaikuttaa vuonna 2013 ilmestynyt Rislakin *Vorkuta*-teos kertoessaan neuvostovankileirin vuoden 1953 kapinasta ja sen suomalaisesta johtajasta.

Syystä tai toisesta Rislakin kaksi kirjaa eivät ole saaneet aikaan liikettä akateemiseen historian tutkimukseen, vaan kokonaiselvitys Stalinin vainoissa ja vankileireillä kuolleista suomalaisista odottaa edelleen tutkimusryhmäänsä. Aukko tutkimuksessa muistuttaa vähän nololla tavalla myös siitä, miten perusteettomasti akateemiset historian tutkijat ovat aika ajoin ylenkatsooneet muuta kuin yliopistolista historian tutkimusta. Ehkäpä Suomen Kansallisarkisto voisi ottaa aloitteen poikkeuksellisen merkittävän historiahankkeen käynnistämiseksi ja tarvittavien Venäjä-yhteyksien avaamisessa?

Uudella vuosituonnalla Rislakki aloitti pitkän tutkimusmatkansa Latvian historiaan. Vuonna 2005 julkaistu *Latvian kohtalonvuodet* kertoi Krišjānis Berķiksen ja Hilma Lehtosen tarinan koskettavasti. Pienen Baltian maan historiaa teki tutuksi myös kaksi vuotta myöhemmin päivänvalonsa nähnyt kirja, *Tapaus Latvia*, jossa ”pieni kansakunta” riutui ”disinformaation kohteena”.

Yksi Rislakin pääteosta, *Paha sektori*, ilmestyi vuonna 2010. Se selvitti atomipommin, kylmän sodan ja Suomen vaiheita niin vakuuttavasti, että moni historian tutkijakin heräsi myöntämään kirjoittajan ansiot. ”Kaadoin tuuttiin kaiken siihen asti keräämäni tiedon ja hankin myös paljon uutta”, selittää Rislakki paksun kirjansa metodologiaa. Teos kuuluu Suomen kylmän sodan historian peruslukemistoon.

Kuten esiin nostetuista esimerkkikirjoista näkyy, Rislakista on ollut moneksi. Aina hän on haistellut valppaasti uusia tuulia, mutta aikaa myöten journalistin vinttikoiraksi. Ansiot ovat kiistattomia, ja niistä on myös historian tutkimuksen syytä kiittää auliisti. Hattua pitää nostaa niin ikään sujuvasti etenevästä muistelmateoksesta. Sitä voisi luonnehtia kolminaisuudeksi, joka yhdistää muistelmakirjan, hakuteoksen ja kirjailijaoppaan hyvät puolet.

Aleksi Mainio, FT
Helsingin yliopisto